

"תורת ה' תמימה" תשובה לקוראים לשינויים בהלכה

יש המעלים טענה לגבי כמה דינים דרבנן ודאורייתא, ומעלים על דעתם שהגיעה העת לשנותם. לא היה כל כך מקום להתווכח עם עמדה זו, אילמלא הקולות האלו היו נשמעים רק מצד הרחוקים מן התורה והמצוות, אלא דא עקא, לעיתים קרובות טענות אלו נשמעות גם מצד אלו האמורים להיות נאמנים לתורה. לכן הגיעה העת להתמודד עם יחס זה להלכה, משום שיש בו ביטוי לחולשה באמונה. האם יש באמת מקום כיום לשנות הלכות או להגביל אותן למצבים מסוימים, בעיקר משום שאינם נראים, לאלו או אחרים, מתאימים לרוח הזמן ולהגיון העכשווי (כגון אפליית הנשים ביהדות), או שמא יש פשוט חלושי אופי וחלושי אמונה המחפשים, בדרך עקיפה זו, אמצעי לשחרר יצרים או תאוות? או שמא יש עוד מקום לעמדה מורכבת יותר?

מנקודת ראות של איש מאמין, הנאמן לתורה עצם השאלה מיותרת. התורה ניתנה לנו מאת ה', וככזו - שלימה היא בפני עצמה, כי "תורת ה' תמימה", ולכן מקיפה היא את כל המצבים, כל התקופות, כל הצרכים בכל עת ובכל זמן. לכן, איך יתכן שכבני אדם נרשה לעצמנו לשנות משהו מדבר ה' משום שהוא נראה לנו לא מתאים? האם אין אנו פוגעים בתמימותה זו אף בעצם השאלה? מצד שני, כשאנו משקיפים על מפעלם של רבותינו במהלך הדורות, אנו מבחינים שהם נקטו בצעדים והכריעו הכרעות שיש בהם משום שינוי בדינים, אי"כ, למה לא יורשה גם לנו להכניס שינויים, אם וכאשר הדבר נראה לנו נדרש?

כדי לנסות לענות על שאלות אלו, יש להתמודד עם שאלות עקרוניות כה רבות, שספרים שלמים דרושים כדי להשיב עליהן. אין לי את היומרה למלא תפקיד זה עתה, לכן אסתפק במאמץ ראשוני ומצומצם, שאני מקווה שיהיה מבחינתי התחלה קטנה, ותרומה מאד מאד צנועה, לפתרון בעייה סבוכה זו. למען האמת, היה עלינו להשקיף על כל המקרים בהם אנו מבחינים התערבות רבותינו בהלכה, על כל אותם המקרים בהם נראים חז"ל משנים דינים דרבנן או אף דאורייתא, ולעמוד על מהות השינויים ועל הסיבות שהביאו לשינויים אלו, ורק אז היינו יכולים להכריע היש מקום להתערבותנו גם אנחנו. כיון שבדיקה ובחינה זו היא מעבר ליכולתי, אתאזר בענווה ואסתפק במספר דוגמאות שנראו לי אופייניות, ועל פיהן אנסה לבחון מהו הקו שהנחה רבותינו, ולאורו אנסה לקבוע היש באמת מקום לשנות, ולמי ישנה הסמכות לשנות, אם וכאשר יש מקום לשינוי, ובמה מותר ובאיזה אופן?

נדמה לי שהבירור הראשון שעלינו לערוך הוא: מהו מפעלם המדויק של רבותינו במהלך הדורות? אינני מתכוון לכל מפעליהם, אלא לחלק הנראה בעיני

שבילי נהר דעה

רבים תוספת, גירעון או תיקון לדברי תורה. עיון בדבריהם מראה, שלא רק שליבנו לנו את כל הנדרש להשיב לשאלותינו, אלא שעוד הקפידו לשרטט לנו את הקווים הראשיים הדרושים להבנת כל מפעל חכמי ישראל לדורותיהם. וכבר רבים מרבותינו המאוחרים יותר טרחו לסכם לנו את עמדתם המדוייקת, לכן אשתדל להציג במאמרי זה עמדתם של שנים או שלושה מרבותינו האחרונים אלו בנדון, ובאמצעות מספר דוגמאות להבליט את הקווים המנחים.

הברכות

על הראשונים בזמן מבין רבותינו האחרונים אלו, יש למנות את מרן החיד"א בספרו "מראית העין", בדבריו על ברכות (לה). על ההיא דא"ר חנינא בר פפא "דכל הנהנה מן העה"ז בלא ברכה - כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל, שנאמר: גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע וגו'. יש לחקור, דלעיל בסמוך אמרינן: כל הנהנה מהעה"ז בלא ברכה מעל, והכא אמרינן כאלו גוזל וכו'. והרי הברכות מזרבנן ותקנום אנשי כנה"ג, ועד אנשי כנה"ג איך היו נהנים בלא ברכה? ונראה, דודאי מקמי דתקינו רבנן הברכות, כל אדם ירא שמים היה מודה בפיו או לפחות בלבו על כל מה שנהנה, אך המון העם לא ידעו ולא יבינו. אך עתה דתקון רבנן הברכות, כל מי שאינו מברך - עונו ישא. וז"ש, גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע - דלימים ראשונים לא היו מברכין כי לא היו ברכות, ולזה אומר אין פשע". דברים אלו מגלים היטב איך מצוה זו של ברכה דרבנן, אינה חידוש והמצאה יש מאין, אלא רק הרחבה לכלל ישראל של אמת שהייתה גלומה בלב רבים, או שהייתה כבר נחלת יחידי סגולה, אבל לא זכתה עדיין להפיץ לנחלת כלל ישראל. ועל אף שהדברים נאמרו לגבי ברכות, העיקרון הינו כללי. במילים אחרות, תקנת חכמים אינה אלא חשיפת דבר שהיה צריך להיות מכל מקום, ואף מאז ומתמיד, אבל עדיין לא היינו בשלים לכך. רק לאחר שמהלך הדורות הפך אותנו לבשלים לדבר, רבותינו נוקטים ביוזמה, והופכים את רגשי הלב של ירא השמיים, או את ההבנה של יחידי הסגולה, לחובה המוטלת על כולנו. וזו כוונת מרן החיד"א בדבריו הנ"ל. כך האיש, שעד תקנת חז"ל לא בירך, לא היה אלא אדם שלא הצליח להתעלות להבנה שברכה מחוייבת המציאות לכל מי שרגש הכרת הטובה קיין בליבו, והאיש שבירך בליבו או בפיו, הוא זה שחש כבר את הצורך העמוק בהודאה, ואף שדבר בתורה לא חייב אותו להודות, הוא בכל זאת חש שרוח התורה מחייבת אותו לברך. הרגש הבריאה הזה, יהפך לבסיס תקנת רבותינו בברכה. כי באמת עולמנו זה, של הקב"ה הוא, ושייך הוא לקודש, ואם אנו נהנים ממנו בלי ברכה - לקחנו מן הקודש ללא רשות, ללא 'חילול הקודש' המתבקש (והכוונה להוצאתו לחולין), ולכן מעלנו כדברי התלמוד עצמו: כל הנהנה מהעה"ז בלא וכו'.

¹. ויש לעיין שם בהמשך דברי הרב שלא הבאתים על אף חשיבותם, משום שאינם נוגעים במישרין בנדון שלנו.

הפרוזבול

שנינו בגיטין (לו.): "תנן התם: פרוסבול אינו משמט. זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה, ועברו על מה שכתוב בתורה: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגוי, עמד והתקין פרוסבול". במבט פשוטי, נראה מכאן שהלל משנה דין תורה, ולא סתם הלכה, אלא דין כה יסודי הנוגע לאחת המצוות המרכזיות ביותר, היא מצוות השמיטה, חובה תורנית שחשיבותה וחומרת דינו של העובר עליה ידועים לנו ממדרשם של רבותינו (אבות דר"ע פל"ח): "גלות בא לעולם... על שמיטת הארץ מנין? שנאמר: אז תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כו) אמר להן הקב"ה לישראל: הואיל ואי אתם משמטים את הארץ - היא תשמט אתכם. מספר ירחים שאין אתם משמטים אותה - היא תשמט מאליה. לכך נאמר: אז תשבות הארץ והרצת את שבתותיה כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה".

והתלמוד עצמו התפלא מהיכן ינק חכם, אפילו ענק כהלל את הסמכות לשנות דין תורה: "ומי איכא מידי, דמדאורייתא משמטא שביעית, והתקין הלל דלא משמטא?". לשאלה זו ענה אבוי (שם): "בשביעית בזמן הזה, ורבי היא. דתניא; רבי אומר: וזה דבר השמיטה שמוט - בשתי שמיטות הכתוב מדבר: אחת שמיטת קרקע, ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע - אתה משמט כספים, בזמן שאי אתה משמט קרקע - אי אתה משמט כספים". כלומר, בזמן ששביעית דרבנן תיקנו חכמים שמיטת כספים שלא תשתכח תורת שביעית (לשון רש"י). והלל א"כ, לפחות, לא עקר אלא תקנת חכמים ולא נגע בדין תורה בכלל! לא מציאות ששינתה מערכת עקרוניתיה (כפי שקורה פעמים רבות בימינו) הביאה אותו לנוגע בהלכה, אלא "שראה את העם שנמנעו מלהלוות זה את זה, ועברו על מה שכתוב בתורה: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגוי. כלומר, מטרת הלל לא הייתה השאיפה "להתאים" את התורה למציאות האנושית העכשווית מלאת התאוות, אלא השמירה על דרישה חשובה יותר של התורה עצמה, זו המונעת מכל איש ישראל להיות איש בליעל² (כלשון הפסוק) באכזריותו על העניים!

ולא עוד, אלא, כל מי שיעיין היטב, יבחין, שאף בתקנתו זו לא שנה הלל כמעט דבר. הלא קבעו רבותינו (ספרא וגיטין לו.): "... והמוסר שטרותיו לבית דין אין משמטין", ועיקרון הפרוזבול בנאו הלל על קביעה זו, כמו שמפורש בתלמוד (שם לו.): "וזהו הוא גופו של פרוסבול: 'מוסרני לכם פלוני ופלוני דיינין שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי אצל פלוני, שאגבנו כל זמן שארצה'. והדיינים חותמים למטה או

² וכדי שנבין מהי חומרת הכינוי 'בליעל' יש להסתכל בבבא בתרא (י.), "רבי יהושע בן קרחה אומר: כל המעלים עיניו מן הצדקה - כאילו עובד ע"ז, כתיב הכא (דברים טו): השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, וכתיב התם (דברים יג): יצאו אנשים בני בליעל, מה לחלן ע"ז, אף כאן ע"ז". ומה הקשר בין זה לזה? בליעל הוא כנוי לאדם בלי על, כלומר, אדם ללא שום יראת שמים. זהו הכנוי המתאים לאדם שלא מרחם על העניים, משום שכתוב "ואהבת לרעך כמוך אני ה'", להזכיר לאדם שלא מקיים ואהבת לרעך כמוך (אומר בלבבו: קרבה שנת השבע וגוי), שבזה הוא מוכיח שאין לו יריש והוא מתנהג כאילו ה' אינו רואה אותו, ובוזה הוא כופר בהשגחת ה'.

שבילי נהר דעה

העדים", וכבר רמזו על כך רבים מרבתינו הראשונים (התוספות כאן, המאירי ועוד). א"כ, החידוש היחיד שהכניס הלל הוא: "דמדאורייתא מוסר שטרותיו ליד ביי"ד ממש, אבל זו אינו מוסר להם, אלא שכותב חובותיו במזכרת, ומביא להם, ואומר להם: מוסרני וכו' " (המאירי שם), והשנוי הזה מהטעם שאמרנו. ז"א התורה עצמה, בין שיטיה השאירה מקום לתקנה זו ואיפשרה אותה, ואף אם היא לא הדגישה את הדבר, השאירה לעיניהם הפקוחות של רבותינו את תפקיד חשיפת אפשרות זו בשעת הצורך. באופן זה, לא רק שנשמרו עקרונות התורה, אלא ש"עקיפת" תקנת חז"ל על ידי הפרוזבול, הביאה בדיוק למטרת הנכספת של התורה, שהיא היא מטרת כל תקנות חז"ל.

תקנת מריש - תקנת השבים

שנינו בגיטין (שם נה.): "ת"ר: גזל מריש ובנאו בבירה (רש"י: בית גדול): ביי"ש אומרים - מקעקע (הורס) כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו, ובי"ה אומרים - אין לו אלא דמי מריש בלבד משום תקנת השבים". רש"י מסביר לנו מהי תקנת השבים: "שאם אתה מצריכו לקעקע בירתו ולהחזיר מריש עצמו - ימנע מלעשות תשובה". פה, לכאורה, נותנים רבותינו ח"ו גושפנקא לגזל. ואיך יתכן הדבר? הרי מן התורה הדין עם ב"ש! ולא עוד, אלא עוד הוסיפו חכמים והרחיקו לכת עד שקבעו שאפילו "החזירו אין מקבלין מהן, והמקבל מהן אין רוח חכמים נוחה הימנו" (ב"ק צד:!).

אלא, שאם חכמים היו מעמידים דבריהם על דין תורה (כבי"ש), מי שהיה מתקן את דרכו היה מתקן אותה לגמרי, אולם רוב האנשים היו מוותרים על התשובה הדורשת מאמץ כה גדול. התשובה אינה מצוה רגילה, אלא יסוד היא לכל התורה והאמונה, ובלעדיה אין העולם מתקיים כדברי רבותינו: "תשובה קדמה לעולם" (פסחים נד.).³ אם אדם גזל, עבירה אחת בלבד הוא עבר, אבל אם מפאת עבירה אחת אינו חוזר בתשובה, כל מעשיו ישארו מקולקלים, ואז אבדה לו כל תקוה.

להמחיש זאת מוסר לנו התלמוד סיפור חשוב: "מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה. א"ל אשתו: ריקה, אם אתה עושה תשובה - אפילו אבנט אינו שלך. ונמנע ולא עשה תשובה". ועוד, כאשר בא הגזלן לצאת ידי שמיים - מקבלים ממנו (גמ' שם), ומסביר רבינו המאירי (שם): "ואם קבלו שלא בהפצר - אין רוח וכו' ", כלומר, אם רואים, שהאדם רוצה לצאת ידי שמים (מפציר בנגזל לקבל) - מקבלים ממנו. א"כ, חכמים תקנו את התקנה רק לאלו שלא היו מחזירים את הגזילה (רוב

³ וכן הוא בפרקי דר"א (פ"ג): "עד שלא נברא העולם, היה הקב"ה הוא בשמו בלבד, ועלה במחשבה לברא את העולם, והיה מחריט את העולם לפניו ולא היה עומד, משלו משל למה"ד! למלך שרוצה לבנות פלטרים שלו, אם אינו מחריט בארץ יסודותיו ומובאיו ומוצאיו, אינו מתחיל לבנות, כך הקב"ה החריט לפניו את העולם, ולא היה עומד, עד שברא את התשובה". וכן הוא במדרש תנחומא פ' נשא, ועוד.

הגזלנים), ובמקרה כזה הנגזל מעדיף דמי מריש מלא - כלום, אבל אין צורך בה למי שמתוך תשובה אמיתית לא יוותר על התיקון המלא על אף תקנת השבים.

גט על תנאי

בכתובות (ב:) הובא המקרה הבא: "דההוא דאמר להו: אי לא אתינא מיכן ועד תלתין יומין - ליהוי גיטא. אתא בסוף תלתין יומין ופסקיה מברא (הנהר. כלומר, קרה לו אונס). אמר להו: חזו דאתאי, חזו דאתאי. אמר שמואל: לאו שמיה מתיא (רש"י: והוי גיטא). ודלמא אונסא דשכיח שאני! דכיון דאיבעי ליה לאתנויי ולא אתני, איהו דאפסיד אנפשיה! אלא רבא סברא דנפשיה קאמר: משום צנועות ומשום פרוצות; משום צנועות, דאי אמרת לא להוי גט, זימנין דלא אניס וסברה דאניס, ומיעגנא ויתבה; ומשום פרוצות, דאי אמרת לא ליהוי גיטא, זימנין דאניס ואמרה לא אניס, ואזלא ומינסבא, ונמצא גט בטל ובניה ממזרים". כלומר, רבא סובר ש"אין אונס בגיטין" (א"א לטעון: קרה לי אונס): בגלל הצנועות - שלא יהיו עגונות, ובגלל הפרוצות - שלא יהיו ממזרים. על קביעה זו תוהה התלמוד: "ומי איכא מידי, דמדאורייתא לא להוי גט, ומשום צנועות ומשום פרוצות שרינן אשת איש לעלמא (עוקרים פה דין תורה)! אין, כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש (תוס'): ... כדת משה וישראל), ואפקעיהו רבנן לקידושי מיניה." כלומר, גם במקרה זה לא נגעו חכמים בדין התורה, כי אין אפילו צורך בכך, מכיוון שמוקנית להם סמכות מראש להפקיע קידושין מרגע הקידושין למפרע, משום ש"כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש"! וממשיכה הגמרא: "אמר ליה רבינא לרב אשי: תינח קדיש בכספא, קדיש בביאה מאי איכא למימר? - שויה רבנן לבעילתו בעילת זנות". והסביר לנו רבינו המאירי: "תינח קידושי כסף, שיש לומר בהם שהפקירו את ממונו וזכו אותה בהם (שהרי הפקר בי"ד הפקר) והרי היא כמקדשה בשלה, קידושי ביאה מאי איכא וכו', כלומר, שמאחר שלא קדש אלא על דעתם - סתם דעתם כך הוא, שכל שיארע כן - לא תהא ביאתו לשם קידושין, אלא ביאת זנות למפרע". א"כ, מהרגע שהאדם מקדש אשה, הוא מקדשה בלשון שטבעו חכמים, לשון ההופכת כל קידושין לקידושין הכפופים לדרישות חכמים, ולכן פוקעים הם ברגע שמחליטים על כך חז"ל מפאת צורך גדול זה או אחר.

עבודה בטומאה בבית המקדש

שינוי בסנהדרין (פב:): "בעא מיניה רב אחא בר הונא מרב ששת: כהן ששימש (עבד בבית המקדש) בטומאה חייב מיתה בידי שמים, או אין חייב מיתה בידי שמים? אמר ליה; תניתוה: כהן ששימש בטומאה - אין אחיו הכהנים מביאין אותו לבית דין, אלא פרחי כהונה מוציאין אותו חוץ לעזרה ופוצעין את מוחו בגזרין. ואי סלקא דעתך מחייב בידי שמים - לישבקה דליקטול בידי שמים. - אלא

שבילי נהר דעה

מאי, אינו חייב? מי איכא מידי דרחמנא פטריה, ואנן ניקום וניקטול ליה?⁴ - ולא?
והתנן: מי שלקה ושנה בית דין מכניסין אותו לכיפה (רמב"ם הל' סנהדרין פ"יח
ה"ד: מקום צר כפי קומתו של אדם, ואינו יכול לשכב בו. ונותנין לו לחס צר ומים
לחץ, עד שיצרו מעיו ויחלה, ואח"כ מאכילין אותו שעורים עד שכריסו נבקעת⁵),
רחמנא פטריה ואנן קטלינן ליה (והרי אנו עוקרים דין תורה?) - האמר רבי ירמיה
אמר ריש לקיש: במלקות של כריתות עסקינן, דגברא בר קטלא הוא". כלומר,
מדובר במלקות שבאות על אסורי כרת כגון חלב, שהאיש הוא כבר בן-מות שהרי
בידי שמים יכרתוהו (לשון רש"י, שם פ"א:), ומכיוון ש"עדיין לא נתקרבה מיתתו",
ובנוסף לכך, אומרת הגמרא: "מוותר לה נפשיה" (רש"י: מפקיר עצמו לעבירות) -
"מקרבינן ליה לקטליה עילויה" (גמ' שם). מכ"ז יוצא, שחכמים הורגים מישהו
היושב כבר על תקן של "בן-מות" (חייב מיתה). אולם, נשאר עדיין נקודה הטעונה
לבון: מהיכן יוצא לנו הדין של 'כונסים לכיפה'? על זה משיב רבינו דוד בונפיל
(תלמיד הרמב"ן) בחידושי למס' סנהדרין: "... בכולן (כל מי שכונסים לכיפה)
שחייבי מיתות מן התורה הן... ואין תולין לדין שמים... והמחזור בזה שכל אלו
ודאי הן הלכה למשה"!" וא"כ, חכמים לא שנו כלום, אלא מסורת הייתה להם
בדבר!

בי"ד מתנה לעקור דבר מן התורה

ממסכת יבמות (פט:-צ.), מוכח, שישנם מקרים בהם בי"ד מתנים לעקור
דבר מן התורה: "דם שנטמא וזרקו בשוגג - הורצה, במזיד - לא הורצה; והא הכא
דמדאורייתא ארצויי מרצה, דתניא: על מה הציץ מרצה? על הדם ועל הבשר ועל
החלב שנטמא, בין בשוגג בין במזיד, בין באונס בין ברצון, בין ביחיד בין בצבור,
ואמרי רבנן לא הורצה, וקא הדר מעייל חולין לעזרה (שעונשו כרת)!" א"כ, כיצד
חז"ל אומרים לו שלא הורצה! עונה הגמרא: "אמר רבי יוסי בר חנינא: מאי לא
הורצה דקאמר? להתיר בשר באכילה, אבל בעלים נתכפרו בו." ולכן אינו צריך
להביא קרבן שני ולא תהיה בעיה של חולין בעזרה. "סוף סוף קמתעקרא אכילת
בשר, וכתוב (שמות כט): ואכלו אתם אשר כפר בהם, מלמד, שהכהנים אוכלים
ובעלים מתכפרים!", ואם הכהנים לא אוכלים איך תהיה כפרה לבעלים?⁶ "א"ל: שב
ואל תעשה שאני"⁷. מסביר רבינו המאירי: "כלומר, וכל שנטמא הבשר - יש כח ביד
חכמים לפסול אכילתו, ואין כפרת הבעלים נמנעת בכך, שלא נאמר אלא בשאיפשר

⁴ וא"צ להסביר לאף אחד מהי חומרת ההריגה, שהרי מנסים להציל אדם ממוות (חוץ ממסית לע"ז
שעליו נאמר בתורה: "לא תחמול ולא תכסה עליו כי הרג תהרגנו") כמעט בכל הדרכים האפשריות.
לדוגמא: מי שיש לו משהו לומר לזכות הנאשם - אומר אותו, אבל אין אומרים דברים לחובתו
(סנהדרין לב.). ועוד, בי"ד שכל הדיינים הסכימו שהנאשם חייב מיתה - פטור, כי אז לא יוכלו לדחות
את הדין למחרת, כמו כל דיני נפשות שהרוב של הדיינים מחייב את הנאשם, (שמא ימצאו לו זכות
בלילה - סנהדרין יז.). ועוד, "בי"ד שהורגת פעם בשבוע נקראת חובלנית" (מכות ז.).
⁵ וכעין זה הסביר המאירי (שם).

⁶ המאירי (שם).

⁷ וכן הוא בברכות (כ.), עירובין (ק.) וגיטין (לו.).

לבשר שיאכל". והעקרון של שב ואל תעשה הוא (בלשון רש"י): "לאו עקירה היא. כגון אכילת בשר - ואמור רבנן שב ואל תאכל - לאו עקירה בידיים הוא, אלא ממילא היא מיעקרא". על אותו העיקרון ממשיכה הסוגיא - "אמר ליה: בעאי לאותובך ערל, הזאה, ואזמל, סדין בציצית, וכבשי עצרת⁸, ושופר, ולולב. השתא דשנית לן: שב ואל תעשה לא מיעקר הוא - כולהו נמי שב ואל תעשה נינהו". ובכל המקרים האלו עקרו ביי"ד דבר מן התורה ב"שב ואל תעשה" בלבד. אמנם נשאר עדיין שאלה חשובה: איך חכמים עוקרים דין תורה ב"שב ואל תעשה"? התשובה היא פשוטה: חכמים ידעו שבמקרים אלו אם לא היו נוקטים בצעד זה, רבים היו האנשים הפשוטים שהיו עוברים על לאו חמור. כגון: העברת לולב ד"א ברה"ר (ביו"ט ראשון של סכות שחל להיות בשבת), שהוא איסור סקילה!

עקירת מצוה לפי שעה

בהמשך לההיא סוגיא דלעיל, שנינו לגבי מה שנכתב על הנביא בתורה (דברים יח): "אליו תשמעון - אפי' אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל (הקריב על במה בזמן איסור הבמות) הכל לפי שעה - שמע לוי". ועי' אומרת הגמרא בהמשך: "מגדר מלתא שאני", ומסביר רש"י: "לעשות גדר ותקנה, כי התם, שהשיבן ע"י כן מע"ז", כלומר, אין ללמוד מכאן אלא למקרה של 'הוראת שעה', ודווקא במקרים בעייתיים (כאשר השעה צריכה לכך) כמו שנראה בהמשך הסוגיא: "אמר ר' אליעזר בן יעקב: שמעתי שבי"ד מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה. ומעשה, באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאוהו לבי"ד וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך (סקלו אותו על איסור דרבנן בתור הוראת שעה, כי "היו פרוצים בעבירה" - לשון רש"י). ושוב מעשה, באדם אחד שהטיח (רש"י: בעל) באשתו תחת התאנה, והביאוהו לבי"ד והלקוהו, לא מפני וכו' (שהיו פרוצים בעריות - הרשב"א)". הברייתא הזו נפסקה להלכה ע"י גדולי הפוסקים, ובוודאי למי שגורס בגמ' "ר' אליעזר" שהרי שנינו בגיטין (סז). ש"משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי", ומסביר רש"י, שהלכה כמותו לעולם.

צעדו המיוחד של רבי בבית-שאן

שנינו בחולין (ו): "העיד רבי יהושע בן זרוז, בן חמיו של רבי מאיר, לפני רבי על ר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן". לפי רבינו הרמב"ן, מדובר פה במקרה שאכל דמאי בלי לעשר. כלומר, ר"מ סובר שבית שאן לא התקדשה בקדושה שנייה, ולכן אינה כא"י למעשרות, ורק לגבי דברים שחייבים מדאורייתא במעשר - גזרו חכמים על הדמאי. וממשיכה הגמ': "והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו. חברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר? דרש להן מקרא זה (מ"ב יח): וכתת נחש הנחשת אשר עשה

⁸ פירושם של דברים אלו מופיע ברש"י על יבמות (צ:).

שבילי נהר דעה

משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן. אפשר בא אסא ולא ביערו, בא יהושפט ולא ביערו? והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום! אלא, מקום הניחו לו אבותיו להתגדר (רש"י: להתגדל) בו [התוסי' (בד"ה 'אלא') מסבירים שמכיוון שנחש הנחשת נעשה ע"פ הדיבור - טעו בו הראשונים, והיו סבורים שהיה אסור לבערו], אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו" (כלומר, השאירו הלכה לא מתוקנת). "וא"ת 'דברים המותרים ואחרים נהגו בהם אסור - אי אתה רשאי להתירן בפניהם' (פסחים נ:), אין זה בכלל אותו הדין, שזה מנהג טעות היה, ואף הם, אילו היו יודעים שלא נתקדש בימי עזרא - היו מתירים לעצמם" (המאירי שם). א"כ, גם פה רבי לא שנה כלום, אלא חשף אמת הילכתית שפשוט לא הייתה ידועה לקודמיו!

כתיבת המשנה

שינו בתמורה (יד:): "אמר רבי אבא בריה דרבי חייה בר אבא א"ר יוחנן: כותבי הלכות כשורפי תורה, והלמד מהן - אינו נוטל שכר". ומסביר רש"י (שם): "שאסור לשהותן כתובים⁹ דתורה שבע"פ היא". שהרי: "דרש ר' יהודה בר נחמני מתורגמניה דר"ל; כתוב אחד אומר (שמות לד): כתוב לך את הדברים האלה, וכתוב אחד אומר (שם): כי על פי הדברים האלה. לומר לך: דברים שעל פה - אי אתה רשאי לאומרן בכתב, ושכתב - אי אתה רשאי לאומרן על פה. ותנא דבי רבי ישמעאל: כתוב לך את הדברים האלה - אלה אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות!". א"כ, איך רבי כתב את המשנה? אלא שבהמשך הגמרא כתוב: "רבי יוחנן ור"ל מעייני בסיפרא דאגדתא בשבתא (רש"י: שלא ישתכחו), ודרשי הכי: (תהלים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך - אמרי: מוטב תיעקר תורה¹⁰, ואל תשתכח תורה מישראל", ומסביר רש"י: "כשעושין הדבר לשם קדושת השם - ראוי להפר תורתך". א"כ, רבי נקט בצעד שבהחלט אינו תואם את חובות תושבע"פ, והוא הכניס באופן זה שנוי של ממש. אבל אף שינוי זה לא לשם שינוי או התאמה בא, אלא כדי שלא יקרה דבר הרבה יותר גרוע, והוא שתשתכח תורה מישראל ח"ו, וכמו שכתב בעל האשכול (הלי פסוקי דזמרה ה:): "שאנו אומרים בספר אגדתא ובספר אפסרתא, כיון דלא אפשר - עת לעשות לה' הפרו תורתך. ועל זה סמכו וכתבו את התלמוד, אע"ג דקיי"ל: דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרן בכתב, כיון שראו שעבוד הגלות ודלדול העולם ואימעוט לבא מלעסוק בגרסא, אמרו: מוטב שתעקר אות אחת מן התורה, ולא

⁹ ובעל שטמ"ק הסביר במסכת תמורה (יד:): "כיון שלא ניתן לכתוב או גונוז או שורפו". ודבריו תוספתא מפורשת היא בשבת (פ"ד ה"ג): "היו כתובין בסם בסקרא בקומוס ובקנקנתום - מצילין אותן וגונוזין אותן. הברכות, אע"פ שיש בהן מאותיות השם ומענינות חרבח שבתורה - אין מצילין אותן אבל (גונוזין) נשרפין במקומן. מכן אמרו: כותבי ברכות כשורפי תורה". וכן הוא במס' סופרים (פ"ט"ו ה"ד).

¹⁰ וכ"ז ע"פ הגירסה שלפנינו, אבל לא כן היא גירסת רבים מרבתינו הגורסים: "מוטב תיעקר אות אחת מן התורה" (כך היא בשטמ"ק כאן, ובילקו"ש כי-תשא רמז תד, וכך היא במיוחס לרגמ"ה, ובשו"ת תשב"ץ ח"א סי' ב, וכן היא גירסת בעל האשכול הנ"ל, וכך היא בכ"מ ותיקן, כפי שהעיר לי מור אבי שליט"א).

תשתכח תורה מישראל". א"כ, צעדו, מרחיק הלכת, בא לא לצורך 'הקלה' ו'התאמה', אלא צעד המתבקש לשם שמירה על עצם התורה!

עמדות רבותינו בנוגע ל"לא תוסיפו ולא תגרעו"

על האיסור "לא תוסיפו ולא תגרעו ממנו", נשפכו נחלי דיו. אין ביכולתי להזכיר דברי כל רבותינו שהתייחסו להיבטים השונים של איסור זה, אבל ברצוני להזכיר בכל זאת כמה מהם.

ר"י אלבו, בספר העקרים, כותב בענין זה (מאמר ג' פי"ד): "ודעת הרמב"ם ז"ל, שלא תשתנה לעולם - לא כולה ולא מקצתה, ע"כ שם אחד מן העיקרים - שלא תנוסח התורה ולא תשתנה, ... וסמך הדבר בעיקר זה אל מה שזכר בתורה (דברים יג): לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, וביאר הטעם בספר המורה: לפי שהדבר השווה והשלם, א"א להוסיף עליו ולא לגרוע ממנו שלא יפסד השווי והשלמות ההוא, ולפי שהיתה התורה תמימה, כמו שהעיד עליה הכתוב (תהילים יט), באומרו: תורת ה' תמימה, א"א שתשתנה בשום זמן ... ודבריו בזה צריכין עיון גדול, מהיכן יצא לו לרבינו ז"ל השורש הזה? כי אע"פ שהשורש הזה יקר הערך מאד, אם קבלה הוא - נקבל אותה בסבר פנים יפות, ואם לדין יש תשובה: (א)¹¹ כי מה שנאמר בתורה: לא תוסיף וגו', לא בא להזהיר על כלל מצוות התורה, אלא על תכונת עשייתן בלבד, ובא להזהיר שלא נבדה מלבנו... לעשות תוספת או גירעון בתואר עשיית המצות... ועוד למדו מכאן בספרי לכל המצות שבתורה, אמרו; דבר אחר: מנין שאין מוסיפין על הלולב ועל הציציות? ת"ל: לא תוסיף עליו, מנין שאין פוחתין מהן? ת"ל: ולא תגרע ממנו, מנין שאם פתח לברך ברכת כהנים, לא יאמר: הואיל ופתחתי לברך, אומר, ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם? ת"ל: הדבר - אפי' דבר לא תוסיף עליו. וזה מפורש כמו שכתבנו... וא"כ, אין מכאן ראיה למה שכתב הרמב"ם ז"ל! (ב) ועוד יקשה לדבריו, שאם היה הכתוב מזהיר שלא להוסיף על מנין המצות ושלא לגרוע ממנו, איך אמרו: ב"י"ד מתנין לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, וכי ב"י"ד עוברין על לא תגרעו ממנו? (ג) וכן שלמה שתקן ערובין ונטילת ידים - עבר על לא תוסיף עליו? סוף דבר, איני רואה שום ראיה מן הפסוקים שהביא הרמב"ם ז"ל, אל שיהיה זה שורש לתורת משה כלל, כמו שכתב הוא ז"ל. ואומר (ד) עוד, שאף אם תהיה הבנת הפסוקים כמ"ש הוא ז"ל, אין משם ראיה לדבריו כלל אל שלא תנוסח התורה ולא תשתנה לעולם, כי הכתוב לא יזהיר אלא שאנחנו לא נוסיף ולא נגרע מדעתנו על המצות, אבל מה המונע שלא יהיה הוא יתברך מוסיף או גורע, כשתגזור חכמתו ית'! ואם מפני שהדבר השווה אין להוסיף עליו ולא לגרוע ממנו לעולם, הנה זה אמנם יצדק בשווי האמיתי, (ה) אבל השווי ההקשי - כבר אפשר שישתנה כפי הכנת המקבלים, כי המזון השווה אל הילד הוא החלב, והשוה אל הבחור הוא הלחם והבשר והיין, וכן ישתנו המצות האלהיות בהשתנות הזמנים, כמו שנשתנה אסור

¹¹ כדי להקל על הקורא, סימנתי את הקושיות באותיות וכן את התשובות (על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון).

שבילי נהר דעה

הבשר שנאסר לאדם והותר לנח ובניו מפני קלקול הדעות שנארע לקין ולתולדותיו...".

אינני מתיימר להשיב על דברי ר"י אלבו ולהכניס את ראשי בין שני הרים גדולי עולם, אבל אולי יורשה לי לטעון טענות מועטות לטובת עמדת הרמב"ם, ולנסות ליישב מספר קושיות שהקשה עליו ר"י אלבו:

(א) לא רק שלא יעלה על הדעת שהרמב"ם יחלוק על 'ספרי', אלא שהוא עצמו מביאו להלכה בהקדמתו למשנה אשר לו: "וענין שיוסיף או יגרע מן הכתוב, כגון שיאמר, שהקב"ה אמר אלי כי הערלה היא שתי שנים, ואחר שתי שנים מותר לאכול הפירות הנטועות. או שיאמר, שהקב"ה אמר אלי, שהערלה אסור לאכול אותה ד' שנים, חלף מה שאמר הקב"ה (ויקרא יט): שלש שנים יהיה לכם ערלים, וכדומה לו".

(ב) הרמב"ם (הקדמה ליד החזקה) כותב: "גם יתבאר מהם דברים שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור לעשות סייג לתורה, כמו ששמעו ממשה בפירוש שנאמר (ויקרא יח): ושמרתם את משמרת - עשו משמרת למשמרת¹². וכן יתבאר מהם, המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור, כמו שראו בית דין של אותו הדור. לפי שאסור לסור מהם, שנאמר: לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. וכן משפטים ודינים מופלאים שלא קיבלום ממשה, ודנו בהם בית דין של אותו הדור במדות שהתורה נדרשת בהן". וכל המקרים בהם רבותינו עקרו מצוות מסוימות בבחינת "שב ואל תעשה" - נכללים הם בסוג זה של סייג לתורה. לדוגמא, תקיעת שופר שאסרוה רבותינו כשחל ר"ה להיות בשבת, כותב עליה הרמב"ם (הלי שופר פ"ב ה"ו): "ויו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת - אין תוקעין בשופר בכל מקום, אף על פי שהתקיעה משום שבות, ומן הדין היה שתוקעין - יבא עשה של תורה וידחה שבות של דבריהם, ולמה אין תוקעין? גזירה שמא יטלנו בידו ויוליכנו למי שיתקע לו, ויעבירו ד"א ברשות הרבים, או מוציאו מרשות לרשות, ויבא לידי איסור סקילה". אמנם נמנע על ידם קיום המצווה, אבל לא נשאר במקומה חלל ריק, אלא באה במקומה מצוות סייג, וסייג הוא לעיתים חשוב לא פחות ממצוה, וכדברי המהר"ל בבאר הגולה (באר א'): "מצות שהם גדר לתורה, אין ספק שיכנסו בגדר אחד עם התורה", ולפי"ז יובן למה תדחה מ"ע משום גזירה.

(ג) בהלי ברכות (פ"ו ה"ב) הוא כותב: "כל הנוטל ידיו, בין לאכילה בין לק"ש בין לתפלה, מברך תחלה: אק"ב וצונו על נטילת ידים, שזו מצות חכמים, שנצטוינו מן התורה לשמוע מהן. שנאמר: על פי התורה אשר יורוך". ובהלכות שאר אבות הטומאה (פ"ח ה"ח): "שלמה המלך ובית דינו גזרו על כל הידים שיהיו שניות, ואע"פ שלא ידע בודאי שנטמאו, מפני שהידיים עסקניות, ולא גזר שלמה על הידיים טומאה אלא לקדש, ואחר כך גזרו חכמים שאחריו אף לתרומה", א"כ, זהו סייג, וכך גם עירובין¹³. וכמ"ש לעיל, יש מצוה לעשות סייג לתורה. ועוד, הוא לא מנה

¹². מו"ק (ה.) ויבמות (כא.).

¹³. עיין ברש"י ע"מ שבת (יד:) בד"ה שלמה ובד"ה עירובין.

אותם במנין המצוות (הוא אסר להוסיף בתורה אבל גזירות חכמים אין בזה משום הוספה).

(ד) בהלי יסודי התורה (פ"ט ה"א) כתוב: "... שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. לפיכך, אם יעמוד איש, בין מן האומות בין מישראל, ויעשה אות ומופת, ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצוות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצוות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות, אלא מצוות לפי זמן היו, הרי זה נביא שקר, שהרי בא להכחיש נבואתו של משה". וא"כ, איך "תגזור חכמתו יתברך"? ור"י אלבו מסכים לזה, שהרי הוא כותב (שם פ"ט): "... ולפי"אם יתברר שליחות השליח על דרך שנתברר שליחותו של משה - ראוי לשמוע אל דברי הנביא השני שבא לבטל דברי הנביא הראשון, ... ואולם אם אפשר שיבא בעתיד נביא אחר סותר דברי משה, ושנתחייב להאמין אליו, הנה לא יתכן ... , אם יבא שום נביא או מתפאר בנבואה, ויאמר שהגיע למדרגה גדולה ממשה, מה שא"א, ויאמר שראוי לשמוע אליו לסתור דבר מדברי משה, שלא בהוראת שעה, לא נאבה לו ולא נשמע אליו, כי אנחנו נאמר לו שצריך שיאמת היותו גדול במדרגה ממשה ומכל הנביאים שבאו אחריו שהיו תלמידיו, וזה, כשיעשה אותות ומופתים גדולים ונוראים מכל מה שנעשו על ידי משה וכל הנביאים, ... אבל בזולת, זה א"א"¹⁴.

(ה) ולקושייתו האחרונה הוא בעצמו עונה בתחילת הפרק: "ואחר שמצאנו הדתות האלהיות שהיו עד משה, משתנות מן האסור אל ההתר ומן ההתר אל האסור, יהיה זה עיקר פרטי לתורת משה בלבד", כלומר, מה שהרמב"ם אומר על "לא תוסף עליו" - חל רק על תורת משה. וא"כ, תורצו כל הקושיות על הרמב"ם.

נטילת ידיים

שנינו בחולין (קו.): "אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן: נטילת ידיים לחולין - מפני סרך תרומה, ועוד משום מצוה. מאי מצוה? אמר אביי: מצוה לשמוע דברי חכמים, רבא אמר: מצוה לשמוע דברי ר"א בן ערך, דכתיב (ויקרא טו): וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים, אמר ר"א בן ערך: מכאן סמכו חכמים לנטילת ידיים מן התורה". לפי מאמרם זה, יוצא שעיקר טעם נטיי הוא משום "סרך תרומה". אבל מי פתי יאמין שתקנה כה חשובה כנטילת ידיים היא רק סייג, ואוי לנו אם נאמין שרק 'סרך תרומה', במובן הפשטני, עומד מאחורי התקנה. הלא ידועים לנו דברי חז"ל במנחות (צז.): "ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו: בזמן שבית המקדש קיים - מזבח מכפר על אדם, ועכשיו שאין בית המקדש קיים - שולחנו של אדם מכפר עליו". א"כ, שולחנו של אדם משמש כמזבח, ולכן כל הניגש לאכול, הרי הוא ככהן הניגש לעבודתו, וכהן הניגש לעבודתו חייב בנטילת ידיים, ככתוב בתורה: "וידיו לא שטף במים", לכן גם כל אחד מאתנו נוטל

¹⁴. ועיין דברי הרב, שלא הבאתים, בשלמותם.

שבילי נהר דעה

ידיו לפני שהוא ניגש לאכילתו, שהיא כעבודה¹⁵. וקרוב לזה כתב בעל 'שפת אמת' בפירושו על פרשת שלח-לך: "בפסוק: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה.... וגם איתא בספרים כי באכילה עצמה צריכין להרים הניצוצות, שע"ז נאמר באכלכם ממש תרימו וגו'. ועכ"פ קודם האכילה, שעל רמז זה תקנו נטילת ידים קודם האכילה, כי העיקר מזון הנפש הוא התורה, ואכילה הוא קיום הגוף, וצריכין מקודם ליטול הידים לבטל אותם להפנימיות, בחי הקול יעקב כנ"ל. וז"ש: באכלכם... תרימו תרומה - רמז לנט"י קודם אכילה, כנ"ל. וזה שרמזו ז"ל: מפני סרף תרומה. ומשום זה צריכין לדבר דברי תורה על השולחן - לחבר האכילה אל התורה, כנ"ל". ומה שנכון לגבי נט"י (מבחינת טעם התקנה), נכון לגבי כל תקנות חז"ל.

מעמדם ומשמעותם האמיתיים של סייגי ותקנות חכמים

שנינו בשבת (יג.): "תני דבי אליהו: מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וקרא הרבה, ושימש ת"ח הרבה, ומת בחצי ימיו. והיתה אשתו נוטלת תפיליו ומחזרתם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ואמרה להם; כתיב בתורה (דברים ל): כי הוא חייד ואורך ימיו. בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה, ושימש ת"ח הרבה - מפני מה מת בחצי ימיו? ולא היה אדם מחזירה דבר. פעם אחת, נתארחתי אצלה, והיתה מסיחה כל אותו מאורע. ואמרתי לה: בתי, בימי נדוּתך מה הוא אצלך? אמרה לי: ח"ו, אפילו באצבע קטנה לא נגע בי. - בימי לבוּיך מה הוא אצלך? - אכל עמי, ושתה עמי, וישן עמי בקירוב בשר, ולא עלתה דעתו על ד"א. ואמרתי לה: ברוך המקום שהרגו, שלא נשא פנים לתורה. שהרי אמרה תורה (ויקרא יא, יח): ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. כי אתא רב דימי, אמר: מטה חדא הואי. במערבא אמרי, אמר רב יצחק בר יוסף: סינר מפסיק בינו לבינה". עמדה קשוחה מאד, לכאורה, כלפי מי שלא הקפיד על איסור דרבנן. להבהיר עמדה זו, וכדי להסביר לנו מה משקלו של סייג שרבותינו קובעים, וגם מה תוכנו הרוחני ומה מסתתר מאחוריו, האריך מרן הרב קוק זצ"ל רבות בספרו 'עין איה':

"ההרחקה מן הנדה בימי תוקף נדוּתה הוא דבר מתאים לחקי הטבע, אמנם ההגבלה התוריית בימי לבונה היא מתיחסת כבר אל דרכי הקדושה הנעלים הרבה מהשקפת הטבע הפשוטה ההיגיינית ואפילו המוסריית שלה. אותו תלמיד בתתו פדות והפרש בין ימי נדוּתה לימי ליבונה, הראה לדעת שההגבלה הטבעית עומדת אצלו נעלה מההגבלה התוריית, וכאילו היתה ההדרכה הטבעית עיקרה של תורה, והתורה האלהית המרוממת את האדם בעצת ד' לאור הקדושה ומאירה את מחשכי העולם באור האלהי ע"י קדושתן של ישראל, היתה חלילה טפילה לדברים הטבעיים. והנה אף שאותו תלמיד בעצמו ע"פ דרכו זה הי' זהיר במצוות והולך תם, אבל כ"ז היה אפשר להתקבל רק בנפשו שהיתה טהורה ונוטה אל הצדק ורגשי קודש שלה היו מטים אותה לדרכי תורה, ולא היה חסרון של הדעה הזאת, שהיא

¹⁵. טעם זה שמעתי ממור אבי שליט"א.

נשחתה, כל כך ניכר בחיים. אבל הקרובים אל השפעתו, בהיותו בעל דעת כזאת, **שעם גדלו בתורה וביראה היתה התורה בעיניו כטפלה אל הדת הטבעית, היה עלול להרבות מכשלה.** ע"כ לא הי' ראוי לו לחיות המחצה השני של הימים שבהם עלולה ביותר להתפשט השפעתו על זולתו. ע"כ אליהו ז"ל, שהוא הוא המוכן לחבר תמיד אור כללה של תורת ד' עם כל הסעיפים והפרטים היותר רחוקים, הוא העתיד להיות בכחו מפתח את הסתומות של פרטי תורה כמורגל בחז"ל לאו אליהו אמרינהו, והוא בעצמו הורה לעבור ע"ד תורה במקום שהיה צריך לחזק כללה של תורה להוציא מעם רב הקריאה של "ד' הוא האלהים", הוא היה המוכן שעל ידו תתפשט ההכרה כמה סעיפי סעיפים של דקדוקי תורה פועלים על כל ארחות החיים המוסריים והשכליים ונפעלים מהם, הוא הי' ראוי להכיר את השרשים המושחתים העלולים לבא על ידה של הנהגה [גרועה] בסעיף כזה מדיני התורה עד היכן הם מגיעים, ולו נאה לאמר ע"ז: **'ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה'**, הפנים השכליים, הפנים של חשיבות ושל רוממות ערך, לא היתה אצלו התורה כ"א ההדרכה הטבעית, וכיבד את הגבלותיה יותר מהגבלותיה של תורה, 'שהרי התורה אמרה ואל אשה בנדת טומאתה', לא בנדתה לבדה כ"א בצירוף הטומאה. **הטומאה היא מושג רוחני שרק התורה תוכל להגבילו ע"פ עצת עליון,** לא ע"פ ארחות החוש הטבעי הפשוט. וההגבלה הזאת היא נעלה מכל הגבלה טבעית, ואין הטבעית כ"א טפילה לה ובטלה אליה, בתור אחורי כל כלי המתבטל לערך גופו ותוכו ופנימיותו של הכלי, כן ההגבלה הטבעית היא ג"כ נכללת (היא) בתוך המון ההשלמות הגדולות הנכללות בתורה לטובת האנושיות והמציאות בכללה, **אבל הפנים עצמם הם בתורה גנוזים.** ע"כ ההבדל שבין טמא לטהור ע"פ ארחות התורה צריך שיקח את המעמד היותר גדול בחיים, וממילא תוכלל בה ההדרכה הטבעית, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". וכל דבריו אלו, אינם אלא הרחבה של דברי המהר"ל בבאר הגולה שהזכרנו לעיל: "שמצות שהם גדר לתורה, אין ספק שיכנסו בגדר אחד עם התורה". אותו תלמיד לא הבין בכלל את עומק התורה, הוא התרשם רק מן הפנים הגליות, המבוטאות, לעיתים, רק בהיבט ההגיוני המובן לכל אדם, כמו במקרה דנן, בצד הטבעי שבאיסור הנדה. אבל הוא לא הצליח להבחין שפנים אחרות, עמוקות יותר, ולכן נסתרות יותר, גליות רק לגדולי רבותינו, שבחושם החד חושפים אותן, ומגלים אותן לעיני כל איש ישר המטה אוזנו לשמוע דברי חכמים, יש לה לתורתנו הקדושה. והפנים הנוספות והמיוחדות אלו, הינן פנים של קדושה, שהן הן הפנים שהרב קוק זצ"ל מכנה "דרכי הקדושה הנעלים הרבה מהשקפת הטבע הפשוטה ההגיינית ואפילו המוסרית שלה". אין צורך כל כך בתורה כדי לאסור מה שההגיינה והמוסר הטבעי מצווים¹⁶, אבל יש צורך בה כדי לתבוע יותר מהצרכים האנושיים הפשוטים הללו, מה שנעלה מהם, קרי - את הקדושה, את השאיפה להתעלות מעל החיים הארציים, שהיא היא התוכן האמיתי של תורתנו. זה, אותו ת"ח לא קלט ולא הרגיש, ובכך הוריד את התורה למרשם רפואי, או אף מוסרי פשוט. בזה הוא

¹⁶. חוץ מבדורות חסרי שאיפות ערכיות והשוקעים בתאוות.

שבילי נהר דעה

לא נשא פנים לתורה, כי עצם הדרישה התורנית גלומה בהוראה ובסייג של חכמים דווקא ולא בדרישת התורה. למי שידע לקרא אותה כדבעי, היא מנוסחת בתורה עצמה: 'ואל אשה בנדת טומאתה לא תקדב'. ניסוח משונה זה מבטא ברורות שאיסור 'הקרבה' מבטא את מגמת התורה יותר מאיסור הנדה עצמו¹⁷. המתרחק מקרבה כזו לא רק שאינו בא לידי איסור, אלא שעוד ביטא את השאיפה האמיתית של התורה: קדושה. היותה זו אי-הבנה מצערת ונוראה לאותו תלמיד! ועליה הגיב אליהו בחריפות: 'ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה'. וכך הם כל איסורים דרבנן ותקנותיהם.

סיכום

ברור לכל קורא, שנגעתי בקצה המזלג בלבד בכל הקשור לנושא כה רגיש, כה רחב וכה חשוב, ולא הבאתי את כל המקורות שרציתי להביא. הנני מקווה שאוכל בע"ה להרחיב נושא זה, וללבנו יותר. אעפ"כ, רציתי להעיר, לכל הפחות, לכל מי שמחשבות שינוי ושאיפות שינוי מתרוצצות בדעתו, שלפני שיעז לשוב במונחים אלו, עליו להקיף את כל התורה כולה, לא רק ברבדיה הפשטניים והשטחיים, אלא בכל רבדיה, בנגלה ובנסתר, בהלכה כבהגות, וכולם בבקיאיות ובעיון מעמיקים יותר ממה שמאפיין רוב אלו המציעים לנו שינויים. וכבר לגבי מנהגים פשוטים, העיר רבינו תם לרבינו אפרים, בספר הישר אשר לו (שו"ת מה אות ג) "וכל שאינו בקי בסדר רב עמרם, ובהלכות גדולות, ובמס' סופרים, ובפרקי דר"א, ובדרבה, ובתלמוד, ובשאר ספרי אגדה - אין לו להרוס דברי הקדמונים ומנהגם", כ"ש וכ"ש לגבי עמדות והלכות העומדות ברומם של תורה ושל עולם. ואם כל בר בי רב דחד יומא יציע שינויים מפאת אי-הבנותיו, לא תשאר תורה לישראל ח"ו. האם שכתנו את דרשת רבותינו בירושלמי פאה (פ"א הי"א) "כי לא דבר רק הוא מכס, ואם הוא רק-מכס, למה? שאין אתם יגיעין בו. כי הוא חייכם, אימתי הוא חייכם? בשעה שאתם יגיעין בו"¹⁸!

כמוכן, לא הספקתי לנגוע בנקודות ספציפיות המעניינות רבים (ושהזכרתי בראשית דברי, כגון: מעמד האשה וכדו'. אין נושאים מסוג זה ניתנים לליבון במסגרת מצומצמת זו. יש להקדיש להם הרבה יותר, ואני מקווה שהקב"ה יזכני לעשות זאת במקום אחר.

¹⁷. לאור מה שכתבתי, היה מן הראוי להתעכב, למה בפועל האיסור החמור של גילוי עריות מתייחס לאיסור הנדה, ולא לאיסור הקרבה ג"כ. אבל אין אפשרות לדון כאן בנקודה מאד חשובה זו, שהיא מאד רגישה. הנני מקווה שאוכל לעשות זאת במקום אחר.

¹⁸. וכן הוא בירושלמי שביעית (פ"א הי"ה), בירושלמי שבת (פ"א הי"ד), בירושלמי כתובות (פ"ח הי"א) וקרוב לו בספרי דברים (פיסקאות מח, שלו).